

Araştırma Makalesi / Research Article

**KENTSEL SİSTEM ARAŞTIRMALARINDA MERKEZ YERLER KURAMINDAN
HERSEL A SİSTEM NE GEÇ**

Methiye Gül ÇÖTEL^{*1}, Zekiye YENEN²

¹Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, şehir ve Bölge Planlama Anabilim dalı, Yıldız- STANBUL

²Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Yıldız- STANBUL

Geli /Received: 08.02.2012 Kabul/Accepted: 22.05.2012

ÖZET

Uzak ya da yakın hinterlandı ile sürekli olarak ilişkililer, etkileşimler ve bağlantılar kurma eyleminde olan ve bir akıllar mekânı haline gelen kentler, kentler sistemi içinde kendi ekonomik etki alanını belirleyen sistemlerdir. Artı-değerlerin de kentler için dolaşımına bağlı olarak yalnız bir kent için değil bütün bir kentler sistemi için de ilim sözkonusudur. Bir kentsel sistemin deiminin incelenmesinde üretim, dağıtım, ulaşım, tüketim ve denetim nitelikleri üzerine yoğunlaşılması gerekir. Bu makalenin temel amacı karlı bir yaklaşımla ele alınarak, kentsel sistemlerin yapısını ve mekânsal organizasyonunu açıklamada öne sürülen merkezi yerler kuramı ve ağı kuramının çizdiği çerçeveyi de erlendirmektir. Kentler sistemi bütünlüğü ve birlikte işleyen kentlerin hiyerarşik sınıflandırılması, kentsel ağı ise birbirine bağımlılık ve bağlantılabilirlik durumunu izah eder. Bir kentin kentler sistemi içindeki analizi yapılacaksa iç içe geçimi ölçekler kümesi ve olası analiz seviyeleri içerisinde kentin yerleşilmesi gerekmektedir. Çalıışmanın en önemli sonuçlarından biri; Merkezi Yerler Kuramına göre kentsel ilişkilerin dağıtımında sorumlu olan ulaşılabilir merkez ile etki alanı arasında tek taraflı değil eşit ilişkililer görülmesi. Ağı Kuramına göre ise hizmet ettiği bölgede merkezi bir rol üstlenen kentin 'umland'ın ötesine uzanan ticaret ve iletişim alanlarındaki bağlantılar nedeniyle dağıtım noktası olarak illev görmesidir. Merkezilik, bağlantılabilirlik ve tamamlayıcılık faktörleri birlikte de erlendirildiğinde kentsel sistemin eşitsiz olarak dağıtım tarihsel örnekleri ile sabittir. 'Tarihsel kentsel ağı küresel kenti' stratejik bir türünün kentsel ağı dolaşımına imkân tanıyan ve bu sayede bağlantılabilirlik karakterini kazanan kenttir.

Anahtar Sözcükler: Kentsel sistem, kentsel ağı, hinterland, merkezi yerler kuramı, ağı kuramı.

SHIFT FROM THE CENTRAL PLACE THEORY TO THE URBAN NETWORK THEORY IN URBAN SYSTEMS RESEARCH

ABSTRACT

Cities, permanently tending to establish relationships, interactions, and connections with the discontinuous or immediate hinterland and evolving to a place of flows, are systems that determine their own economic influence area within the system of cities. According to the unsteady geographic movement of the surplus, not only for the city the shift is inevitable, but also for the whole urban system. In order to determine the shift in an urban system, the methods of production, distribution, transportation, consumption, and governance should be focused. The main purpose of this article is to evaluate the framework that was drawn by central place theory and network model, which have been suggested to explain the spatial structure and organization of urban systems, by taking a comparative approach. The term of "system of cities" describes the hierarchical classification of integrated and co-operated cities together, but "urban network" expresses interdependence and the degree of connectivity into the network. If the analysis of a city within the urban system will be done, it is necessary to situate the city within the nested set of spatio-temporal scales and the possible levels of analysis. One of the most important results of this study is that one-sided vertical relationships seen between an accessible centre, which is responsible for the distribution of urban functions and hinterland, according to Central Place Theory. As to Network Theory, the city taking a central role in the serving region functions as nodal point providing horizontal and vertical relationships with cities because of its connections extend beyond "umland" on trade and communication networks. By considering the factors of centrality, connectivity and complementarity in functions, the emergence of the urban system as an urban network is clearly evident through the examples in history. "The global city of historical urban network" is the city that enables the circulation of a strategic product through the urban network and by this way gets the feature of connectivity.

Keywords: Urban system, urban network, hinterland, central place theory, network theory.

* Corresponding Author/Sorumlu Yazar: e-mail/e-ileti: mgcoteli@erciyes.edu.tr, tel: (352) 207 66 66 / 35409
Erciyes Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Melikgazi-KAYSER

1. G R

“Merkezi bir yer” paradigmasından hareketle kent olgusuna getirilen tanımlamalar çe itlilik göstermektedir. Bunlar arasında Deleuze ve Guattari [1] kenti tanımlarken onun yol ile kar ılıklı kurdu u ili kiye atıfta bulunarak “bir sirkülasyon i levi ve sirkülasyon devreleri” olarak varoldu unu ve böylece bir yandan kent sirkülasyonu yaratırken di er yandan kentin sirkülasyon tarafından ortaya çıkarıldı ını savunur. Dolayısıyla kentin yol ile kurdu u bu ili kide ba ımlılık esastır. Kent “belirli yerler üzerinden geçen akı lara” neden olan ve di er yerle melerle sa ladı ı ileti im nedeniyle “bir a , bir yo nuluk fenomeni”dir [1]. Buna göre belirli noktalarda nüfus y ılmalarının görüldü ü bir sirkülasyon devresinde çevrimin gerçekleşmesi akı ların varlı ına, varolan akı ların a daki dola ımına dayanır. Bu a a dâhil olabilmek “bölgeselle me (deterritorialization) e i i”nin a ılması bir ba ka ifade ile kent olabilmeyi gerektirir. Deleuze ve Guattari [1] için ileri düzeyde bölgeselle me ticaret ve liman kenti e ilimlerinde ortaya çıkar.

Braudel’e göre insanlık tarihinde gözlemlenen tüm geli me evreleri, kentlerin ortaya çıkı ve yükseli dönemleri ile bir paralellik gösterirken, kentler kırsal – kent arasındaki i bölümünden do mu tur [2]. Buna göre kent sürdürülebilirli ini tarımsal bir besin kayna ını güvence altına almasına borçludur. Bu güvence kentin kırsal çevresine hâkim olmasını ardbölgesi üzerinde kendi “özerklik ve egemenlik iddiası”nda olmasını gerektirir [2]. Braudel’in “pazar” olarak adlandırdı ı kentler, kırsal alan ile ili kileri sayesinde piyasa ekonomisinde bir rol üstlenirler. Braudel “kendi köyleri, kendine eklenmi kırsal hayat parçaları olmayan hiçbir kent”in, pazarsız kentin ve kentsiz bölgesel veya ulusal bir pazarın varlı ından söz edilemeyece ini savunur [2]. Braudel için kentler kırsal hinterland ile kar ılıklı de i im ve ticaret a larının kurulmasıyla ortaya çıkan piyasa ekonomisinin somut bir ifadesidir. Braudel’in tanımlamasında kimi kentler efendi, kimileri hizmetçi, kimileri de köle olarak kendilerini di er kentlerden farklıla tırma e ilimleri sayesinde bir hiyerar i olu turur. Böylece bu ticaret a larından hiyerar iler (bir kentler sıralaması ve bir kentler kademelenmesi) olu turan kentlerin bir “güne -kentin” [2] çevresinde küçük kentler ve onlardan daha büyük kentlerden meydana gelen bir kentler sistemi belirir.

Jane Jacobs [3] önce tarımın geli erek insanların yerle ik düzene geçi iyle köylerin–kasabaların meydana geldi ini ardından tarımsal artı ürünün ve son tahlilde kentlerin do u unu ifade eden görü e -“tarımsal öncelik dogması”na- kar ılı kentlerin kültürel geli menin ba lıca ö esi ve temel bir ekonomik araç oldu unu ispatlamaya çalı mı tır. Jacobs’un Çatalhöyük [4] ile ilgili ara tırmalarda ortaya konulan bulguları kullanarak geli tirdi i “Yeni Obsidyen” Kuramına [3] göre yerle meler, avcılık ile geçinen bir yerle ik köy iken, avcı grupların arasında neolitik dönemin önemli bir imalât maddesi olan obsidyen ticaretinin gerçekleşmesi ile yontma ta endüstrisi geli mi tir. Daha sonra evcil hayvan yeti tirilmesi ve tahıl üretimi ile kentte tarımsal faaliyetler ba lamı tır [3]. Jacobs kırsal alanda verimlili in, üretimin artı ına ve ekonomik geli meye neden olan araçların, bulu ların ve hizmetlerin daima kentlerde ortaya çıktı ını, sonra da kırsal alana nakledilerek burada uygulandı ını [3] savunmu tur. Jacobs’a göre “hiçbir yerel ekonomi di er kentlerden yalıtılarak büyüyemez... Bir kent yalnızca kırsal hinterlandı ile ticaret yaparak büyüyemez. Bir kent ticarete daima bir grup kenti içerir” [3].

“Merkezi mevki/yer (central place)” deyimini kullanan co rafyacı Mark Jefferson’a göre [5] kentler tek ba larına büyümedi i gibi tek ba larına ya amazlar, bunun yanısıra kentler di er alanlara hizmet ederken kar ılıklı bir biçimde di er alanlar da kentlere hizmet eder nitelik ta ırlar. Bu durumda Jefferson [5] “kırsal alanın merkezi mevkide yürütülmesi gereken görevlerinin yapılabilmesi için kentleri kurdu unu” savunur. Kenti karakterize eden nitelik, kırsal alanlarına veya uzak ya da yakın çevresine temel i levleri sunmasında yatar. Burada herbir yerle menin ba lı oldu u çevre ile birlikte de erlendirilmesi, daha açık bir ifadeyle, kentlerin hizmet ettikleri bölgenin tanımlanması sözkonusudur. Bir kentin ya da kasabanın hizmet sa ladı ı belirli bir bölgeyi tanımlarken kentsel co rafyanın ba lıca ara tırma alanlarından biri olan “hinterland, çevre, kentsel alan, ba ımlı (tributary region)/tutulmuş alan (catchment area) veya etki alanı/bölgesi

(sphere of influence)” kavramlarının kullanıldı ı görülmüştür. Bu alan etkinlik, nüfuz, sorumluluk ve hâkimiyet alanı olarak dü ünülebilir. Kent için ticaret ba lantı noktaları olarak i gören bu “etkinlik alanı” [6] kentsel yerle meler için “hinterland” olarak adlandırılır.

Kentin bir pazar oldu u fikrinden hareketle, kenti ve kırsalı içine alan bir “ekonomik birim (wirtschaftseinheit)” kavramını geli tiren Ammann, hinterland ve “umland” kavramlarını [7] birbirinden etkilenme derecesine göre farklıla tırır [8-10]. Sözkonusu ekonomik bir birimde satılan malların ve dolayısıyla pazar alanının niteliklerine göre kentin üç ekonomik etkileme alanı mevcuttur. Buna göre:

- ilk evrede “temel ihtiyaçlar için malların haftalık olarak düzenli de i imine dayanan yakın bir pazar alanı”,
- ikinci evrede geni bir alanı ku atan kentin ekonomik etkisinde yer alan ve bununla birlikte yüksek kalitede malların satımının yapıldı ı, do al maden kaynaklarının çıkarımı ve hammadde i lenme sürecinin kontrol edildi i ve zanaatkarları, tüccarları kendisine çeken geni bir pazar alanı,
- son evrede kentin uzun mesafe ticaretinden kaynaklanan ekonomik etki alanı izlenir [11].

Eiden ve Irsigler [12] Ammann’ın ekonomik birim kavramında farklı etki alanı tanımına dayanarak, çevre (umland) ile “sınırlandırılmı bir pazar alanı”, hinterland ile “geni bir pazar alanı”nın dü ünülmesi gerekti ini belirtir. “Umland” ile bir kentin yakın kırsal çevresi anlatılırken, hinterland ile kentin bir ülkede ula abilece i umland’ın ötesindeki bütün alan dile getirilir. Umland kavramını kentsel ve kırsal ekonomiler arasındaki “ili kinin iki taraflı karakteri” olarak tanımlayan Schulze [13] hinterland kavramının ili kide ba ımlılık ve geri planda kalmı lık etkisini yandırdı ını açıklar.

Harvey’e göre kentler “toplumsal olarak belirlenen artı ürünün mekânda belirli bir noktada yo unlaşması” [14] sonucu olu maktadır ve artı-ürünün co rafî bir yo unlaşması yoksa kentsellikten de bahsedilemez. Harvey [14] kentler arasında ticari ili kilerin kurulmasının “artı-de erin ticaret ve zanaat yoluyla koparılabilmesine” imkân tanırken, kentler arasındaki hiyerarşinin “artı-de erin yo unlaşması ve dola ımı için yollar olu turdu u” iddiasındadır. Artı-de erin dola ım kanalları veya yolları kimi kentlerin öne çıkmasına kimi kentlerin ise geri plana dü mesine neden olabilir [14]. Zira artı-de erin co rafî dola ımında ortaya çıkabilecek teknolojik yenilikler, do al afetler, yeni ticaret yolları, savaşlar vb. faktörler artı ürünün dola ımında kaymalara, büyümelere veya çökü lere neden olabilir [14]. Dolayısıyla artı-de erin de i ken co rafî dola ımına ba lı olarak yalnız bir kent için de il bütün bir kentler sistemi için de i im kaçınılmazdır. Bu nedenle Harvey’in [14] “kentsellik” olgusu belli bir anda “artı-de erin dola ımında oldu u kentler sisteminin tarihi” olarak ortaya çıkar.

Amin ve Thrift [15] gibi kimi ara tırmacılar “kentlerin akı lar, a lar ve mübadele yönünü” gözardı ederken, Castells [16] ve Smith [17] gibi kimi ara tırmacılar ise kentin bir “akı lar mekânı” oldu unu vurgulamak amacıyla co rafî referanslardan uzakla an kentin in a edilmi yapısına öncelik tanır. Sözkonusu akı lara tanınan övgü Kostof’un ifadelerinde kendini bulur. Kostof [18] bir kentin devamlılı ının tüm dünyayı kapsayan bir süreç oldu unu ve kentsel gerçe in akı lardan olu tu unu belirtir.

Kenti yalnızca akı lardan ibaret bir olgu olarak görmek onun mekânsal niteliklerini yoksaymayı ifade edece i gibi kenti merkezi bir yer olarak yüceltmek de içine yerle ti i ve/veya içerisinden geçen akı lar, ili kiler, ba lantılar ve mübadele vasfının zayıf olarak belirtilmesine yolaçacaktır. Knox ve Taylor [19] gibi bu iki bakı açısını sentezleyen ve yeni bir anlam ortaya koyan ve hem kentin akı lar mekânı içerisine yerle tirilmi li ine hem co rafî bir mekânın varlı ına dikkat çeken ara tırmalara ihtiyaç vardır. Bu ba lamda kente umland’ın, hinterlandın, etki alanının ötesinden bakmak ve kentin sistemdeki biricikli i yerine birliktelikleri üzerine odaklanan kentsel sistem ara tırmaları önemli bir disiplin olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu makalenin amacı kentsel sistem ara tırmalarının temel kavramları olan kentsel sistem / kentler sistemi ve kentsel a ı tanımlamak ve bu sistem ara tırmalarında kullanılan kuramlara açıklık getirmeye çalı maktır. Burada merkezi yerler kuramı ile a kuramı kar ıla tırması üzerinden bir inceleme sunulmaktadır.

2. KENTSEL S STEM, KENTSEL A VE KENTLER S STEM

ehirler, kent – hinterland sisteminin bir parçası olmakla birlikte hinterlandları ve di er ehirler ile sürekli bir ili ki aklı ı içinde olan açık sistemler olarak tanımlanabilir. Ludwig von Bertalanffy [20] tarafından 1940'lı yıllarda dile getirilen genel sistem teorisine göre bir sistem belirli bir amaca ula mak için birlikte çalı an, birbiri ile kar ılıklı ili kiler kuran ve bu ili kiler üzerinden in a edilen bir doku sayesinde uyumlu (bir bütün meydana getiren) bir elemanlar dizisini tanımlar. Kentsel ara tırmalarda 1960'lardan itibaren kullanılmaya ba lanılan genel sistem teorisi ve sistem yakla ımında [21] temel farklılık, bütünü kendisini meydana getiren parçaların toplamından daha büyük olarak tanımlanmasıdır [22]. Dolayısıyla bir olaya sistematik yakla ım bunun bir bütün olarak ele alınması, sistemin daha büyük sistemler içindeki yerinin veya di er sistemler ile kar ılıklı ili kilerinin incelenmesi anlamına gelir.

Kentsel ara tırmalardaki sistematik ili kiyi Berry [23] “kentler, kentler sistemi içerisinde sistemlerdir” ekinde ifade etmektedir. Bu çerçeveden bakıldı ında sistemin elemanları konumunda kentlerin yeraldıkları üst düzey sistemler kentsel sistemler (urban system) veya kentler sistemi (system of cities) [24] sistemin bütünü kent kendisinin olu turdu u bir sistemde kentlerin içerisinde yer alan sistemleri ehir sistemi (city system) kavramları [24] ile açıklanmaktadır.

Kentsel co rafia yazınında çok sıklıkla kar ıla ılan kentler sistemi (urban system) ya da yerle meler sistemi ile kentsel a (urban network) birbirinin yerine kullanılır. Özveren'e göre [25] burada kullanılan sistem kavramı daha bütünlü mi ve birlikte i leyen kentlerin hiyerar ik olarak sınıflandırılması anlamını ta ırken, kentsel a bir kentin refah düzeyindeki görelide i imin a da yer alan di er kentleri etkilemesi nedeniyle birbirine ba ımlılık durumunu tanımlar. Sistem ya da a daki ilk sırada ve ikinci sırada yer alan kentler arasındaki büyüklük farklarının olması durumu “kentsel üstünlük (urban primacy)” kavramı [26] ile ortaya konur.

Bölen [27] yerle me sistemini, insan yerle melerinin, en küçük iskân biriminden en büyü üne varıncaya kadar farklı büyüklüklerde olabilen dü üm noktalarının, fiziki mekândaki yerleşimi ve dü üm noktaları arasındaki ula ım ba lantıları olarak tanımlar. Tekeli'ye göre [28] yerle me sistemi ile tarihsel geli me süreci içinde kentsel nüfus yo unluk bölgeleri ile ula ım kanallarının mekânsal geli mi anlatılmak istenir. Yerle me sistemi ile Özcan [29] “...belirli bir co rafia ve tarihsel süreç içinde ...i levsel bir kademelenme ya da uzmanla ma gösteren, ...kar ılıklı sosyal ve ekonomik ili kiler içinde bulunan kırsal ve kentsel yerle me kümelerinin olu turdu u mekânsal örgütlenmeleri” anlatır.

Coffey [30] geçmi te kentsel sistem (urban systems) ara tırmalarının sistem yakla ımından etkilendi ini ve ara tırmaların ulusal kent sisteminin sıra büyüklük kuralına uygunlu unu ölçme, merkezi yerler hiyerar isinde kentin kaçınıcı seviyede oldu unu belirleme gibi mallar ve hizmetler açısından etkile imler ve istatistiksel ili kiler üzerinden sınıflandırmalar yapabilme ile ilgilendi ini belirtir. Kentsel sistemler [30] kentlerden olu an bir elemanlar setinden ve aynı zamanda bu elemanlar arası sosyal, ekonomik, finansal, haberle me vb. etkile imlerden kuruludur. Coffey'e göre [30] geçmi kentsel sistem ara tırmaları sistemin bütününe ya da sistemi olu turan kentlere bilhassa sistemin üst noktalarındaki kentlere, onların ekonomik rollerine, bu kentler arasındaki kar ıla tırmalara ve kentsel sistem ile bölge(ler) arasındaki ili kilere odaklanmı tır. Bu nedenle Coffey [30] gelecek çalı malarda, kentsel kademelenmede orta büyüklükteki kentlere daha fazla yo unla ılması gerekti ini belirtir.

Kentler sistemi karma ık bir açık sistem oldu u gibi birbirine kenetlenmi a ların üst üste örtü mesi olarak da görülür [31]. Benzer bir biçimde Dökmeci [24] kentler sisteminin ula ım sistemi ile birbirine ba lanan farklı kademedeki i levlerin belli mekânsal noktalarda kümelenmesi neticesinde olu tu unu savunur. Kentsel sistemler; merkezler ve hiyerar i olmak üzere iki temel ö enin etkisiyle ortaya çıkar. Merkezlerin mekânsal organizasyonunda yüklenilen i levlerin büyüklü ü ile ilintili olarak merkezler arasında hiyerar ik bir yapı tesis edilir. Merkezlerin hiyerar ik yapısında yukarıya çıkıldıkça i levlerin etki alanı da büyür [24].

Bir kentsel sistem “politik olarak düzenlenilen ve yönetilen bir sistem oldu u kadar teknoloji temelli bir ekonomik sistem, bir etnik-kültürel sistem, bir sosyal-demografik sistem, haberle me ve ileti im akı larına dayanan bir sistemdir” [32]. Bourne kentsel sistemi (urban system) “ulusal ekonominin ve sosyal sistemin mekânsal organizasyonunun birincil ifadesi” olarak vurgularken, birbine ba lanmı kentsel alanlardan olu an bir sistem olması nedeniyle hem “bir nesne” hem de farklı mekânsal ölçeklerde geli en kentle me sürecini açıklayan “bir dü ünçe biçimi” [32] ekinde tanımlar. Bir kentsel sistemin büyümesi, organizasyonu ve evriminde yerleşimini ve etkile im a larını etkileyen be yapısal dü ünçe mevcuttur [32, 33]. Bunlar;

- temel bir üretim biçimi,
- da ıtım sistemi,
- ula ım ve ileti im sistemleri yapısı,
- tüketim alı kanlıklarının ve ya am biçimlerinin yapısı,
- sistemdeki denetim ve düzenlemelerin do ası ve biçimidir.

Bourne [33] sistemin ve onun parçası olan kentlerin büyüme seyrini, özniteliklerini ve mekânsal yapısını belirleyen ve ko ullandıran bir süreçler kümesi olarak tanımladı ı dü ünçe biçiminin, kentler sisteminin temelini olu turdu unu iddia etmektedir. Bourne’ye göre [32] kentsel sistemlerin yapısını, mekânsal organizasyonunu açıklamada yararlanılan modellerin ve kavramsal çerçevenin temeli; üretim, da ıtım, tüketim, dola ım ve denetimden olu an bu yapısal dü ünçe biçimlerinden (Çizelge 1) birine ya da en çok ikisine dayanır.

Kentsel sistem ara tırmalarını “kentsel dü üm noktalarının karakterindeki mekânsal ve geçici de i imleri ve bunlar arasındaki etkile imleri” ara tıran bir disiplin olarak tanımlayan Davies [34] kentsel sistem ara tırmalarının çe itli yakla ımlar üzerinden gerçekleştirildi ini belirtir. Davies’e göre [34] be temel yakla ım söz konusudur. Bunlar; dü üm noktalarının niteliklerini, dü üm noktalarında büyümeyi yaratan güçleri, ortaya çıkan mekânsal biçimi, kentsel alanlar arasındaki etkile imin yapısını ve dü üm noktalarının karakteristi i ile dü üm noktaları arasındaki etkile imlerde toplumun rolünü ara tıran yakla ımlardır.

1970’li yıllara kadar kentsel dü üm noktalarının karakteristikleri belirlenirken merkezi yerlerin görelî büyüklükleri, merkezi yerler arasındaki mesafe, sıra-büyükük kuramı, ticari önem analizi ve genellikle merkezi yerler kuramı ile tespit edilmeye çalı ılan merkezi yerler arasındaki büyüklük da ılımı, temel ekonomik göstergeler ile ekonomik karakterlerine göre yerlerin ayrı tırılması ve kentlerin genel sınıflamasından olu an kentsel sistemin yönleri üzerinde durulur [34]. Nüfus verileri dı ında ulusal sistemin yapısına dair az bir çalı ma ortaya konulmu olmasına kar ın Davies’e göre [34] kentsel sistemlerin karakteristikleri hakkında elde edilen bilgiler en çok nüfus büyüklü ü, ticari önem ve ekonomik ayrı tırma analizlerinden derlenirken, merkezi yerler arasındaki etkile im analizi tüketici davranı akı larını içeren az bir veriden üretilmektedir.

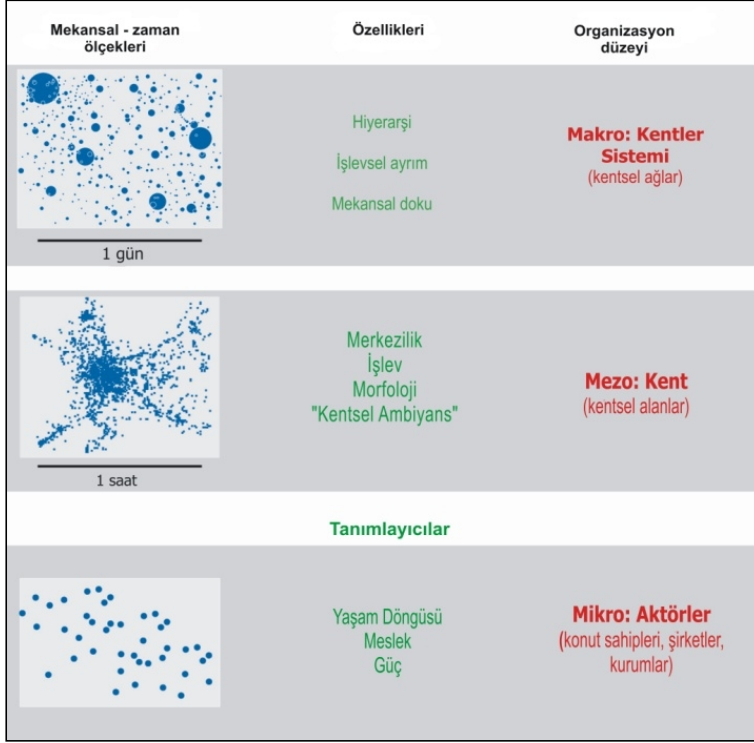
Çizelge 1. Kentsel sistemleri açıklamada kullanılan modeller [32]

Temel lev / Yapısal dü ünçe	Teoriler ve Modeller
Üretim	Sanayi alanları yerleşimi / karma analiz Toplanma ekonomileri ve ekonomi dışı faaliyetler Kaynak kullanımı ve rant Marshall sanayi bölgeleri Bölgesel i gücü ve sermaye Cyclical modeli
Da ıtım	Merkezi yer kuramı Büyükölük da ıtımı ve hiyerarşiler Hizmet da ıtım modeli Pazar alanı modeli
Tüketim	Demografik geçi Gelir da ıtımı / yeniden da ıtımı Tüketici davranı ve gider modeli Ya am biçimi / ya am kalitesi / sosyal üretim Göç / hareketlilik modeli
letim ve Dola ım	A modeli Ula ım sistemleri modeli Çekim ve mekânsal etkile im modeli letim / bilgi akı modeli
Denetim ve Düzenleme	Metropolitan egemenlik Merkez – çevre ve ba ımlılık modeli Birle mi yeniden örgütlenme Devlet: tasarımcı, düzenleyici, oyuncu olarak

Stanley [35] kentlerin “hem ili kiler hem konum açısından pek çok farklı ölçek üzerinden de erlendirilebilen kentler sistemi” içerisine yerle tirilebilece ini ve kentsel a ları gerçek anlamda de erlendirebilmek için uygun ölçe in tespit edilmesi gerekti ini belirtir. Farklı ara tırmacılar tarafından kullanılan ölçekler [35] unlardır:

- Küresel Kent Dünyası (Global urban world)
- Dünya kenti sistemi (World city system)
- Bölgesel kent sistemleri (Regional city systems)
- Alt bölgesel kent sistemleri (Sub-regional city-systems)
- Ulusal kent sistemleri (National city-system)
- Yerel kent sistemleri (Local city systems)
- kili ya da üçlü takımlar (Dyads-triads)
- Kentsel bölge (City-region)
- Topluluklar (Communities)
- ç a lar (Ego networks)

Bu farklı ölçeklerin yapısı Friedman’da [36] yerel, ulusal ve küresel olarak belirlenmiştir. “Kentler kentler sistemi içindeki sistemlerdir” ifadesini desteklemek ve kentler sisteminin çok katmanlı yapısını ekillendirmek üzere üç farklı organizasyon seviyesi ortaya konulmu tur [37]. Çok çe itli ölçeklerle kentler sistemine bakı [38] makro co rafî ölçek (kentlerin sayısı, büyüklü ü, nüfusu vb.), mezo co rafî ölçek (kentsel i levler ya da bölgeler aracılı ıyla biraraya getirilen kentler) ve mikro co rafî ölçek (tek bir kentin i levsel e ilimleri, büyüklü ü) olmak üzere incelenir (ekil 1).

ekil 1. Kentsel sistemde ölçek ve hiyerar ik organizasyon [39]

Pumain v.d. ara tırmacılar [38, 40, 41] sosyo-ekonomik “innovasyon”lara ba lı olarak görülen kar ılıklı de i imlerin yaratt ı kentler arasındaki etkile imlerden nasıl bir kentler sisteminin ortaya çıkt ı nı a a idan – yukarıya ve üstten – alta do ru iki süreçte tanımlanılan co rafik bir modelle açıklar. Buna göre; [42] her bir yüzyıl ya da dönemin genel niteli ini belirleyen teknolojik “innovasyon”lar belirli kaynaklarla ili kili olmakla birlikte aynı dönem içinde bu “innovasyon”lara ba lı olarak uzmanla mı kentler do maktadır [37].

Özetle, kentsel sistemler kavramı birbirine benzer dü üm noktaları arasında toplanan birçok a ın içerisine yerle ti i geni bir anlamı ifade eder. A perspektifinden yapılacak olan kent ara tırmalarında kenti “belirli bir zaman ve mekânda içine geçmi ölçekler kümesi içinde yerle tirmek” [35] gerekmektedir. Hinterlanda çe itli ekonomik ve idari i levler sunan bir mekân olarak görülen kentin bir i levden bir ba ka i leve uyum sa laması, bir kent biçiminden di er birine de i me göstermesi zaman zaman bir kentsel a dan di erine geçi olarak nitelenir [25].

Kent sistemi ve kent-a perspektifinin kurucusu olarak kabul edilen Fernand Braudel [43] Sanayi Devrimi öncesi Avrupa kentleri arasındaki kentsel kademelenme açısından ya anan de i imlerde ve Avrupa kent sistemi içindeki de i imlerde nüfus art ı ya da azalmasının sorumlu oldu unu belirtir. Braudel için [43] kentsel geli me ile kapitalist geli meyi ba layan bir olgu olan nüfu art ı ya da azalması pazar ekonomisindeki talep ko ullarını de i tirece inden, ticari ürünlerin arz ve talebi arasındaki e itsizlikleri kendi çıkarları do rultusunda kullanan “büyük ölçekli tüccarlar” ile onların olu turdu u tüccarlar a ı do ar. Böylece kapitalist bir sürecin do u u ile Avrupa kentsel sistemi de i ir [43]. Gary Fields Braudel’in “kentle me e ittir kapitalizm” iddiasını desteklemekle birlikte bunun tek bir ko ul olmayıp feodalizm gibi ba ka üretim

biçimlerinde de farklı bir kentleşme dokusu ve farklı bir kentsel sistemin üretileceğini ifade eder [44]. Bu durumda üretim biçimine bağlı olarak kentsel sistemin gelişmesi ve değişimi söylenebilir.

Erken modern Avrupa'da 1500-1800 yılları aralığındaki kent, bölge ve kentsel sistemlerin (urban systems) gelişimini açıklayan Jan de Vries [45] "ticaret alanları ve kırsal sanayinin" Avrupa'nın ekonomik açıdan gelişmesinde temel oluşturduğunu ileri sürer. De Vries [45, 46] bunun yanı sıra erken modern Avrupa'yı "merkez noktaları birer kent olan bölgesel ticari ekonomilerin" inandığını ve kırsal – kentsel nüfus hareketlerine bağlı olarak bir kentler sisteminin yaratıldığını vurgular. De Vries [45] kentler sisteminin nasıl üretildiğini ölçmek için; kırsaldan kentsel yerleşmelere olan nüfus hareketleri ve sayısal artışı (yüzdeleri) sonucunda ortaya çıkan kentleşmenin demografik niteliği ile kentsel dönüşüm noktalarında nüfusun toplanmasını etkileyen ekonomik faaliyetlerin yerleşimindeki değişimler nedeniyle açığa çıkan kentleşmenin yapısal özelliklerinden faydalanır. Bunu yaparken nüfus artışı yüzdeleri üzerinden "demografik kentleşme" [45] tespiti, kentler arasındaki sıralama – büyüklük dağılımı, kentsel kademelenmedeki "geçiş matrisleri" ve kentlerin pazarlara ulaşılabilirliği açısından tanıdığı "coğrafî potansiyellerin" ölçümü aracılığıyla "yapısal kentleşme" tespiti [45] gerçekleştirilir. Jan de Vries [45] 16. yüzyılın ortalarından itibaren kuzeybatı Avrupa'da çok merkezli bir kentler sisteminden tek merkezli bir kentler sistemine geçişini izler.

Kentli sistemler içerisinde tanımlayan Berry'nin [23] çalışmasından yola çıkan Paul Hohenberg ve Lynn Lees kentlerin çevreleri ile aralarındaki "bağımlılık ilişkilerini" kentli sistemler içerisinde yerleşimde kullanır. Kentlerin "kendi yakın çevreleri, komşu bölgesel çevreleri ve diğer kentlerle" karşılıklı etkileşiminden oluşan bağımlılık ilişkilerini tanımlayan alanlar, kentlerin içerisinde / kapsamına yerleştirildikleri sistemi meydana getirir [47]. Hohenberg ve Lees'in [47] analizinde kırsal alandan bölgeye doğru uzanan bir süreci tanımlayan "merkezi yerleşim kuramı" ile kentsel merkezden dışarıya doğru gelişen süreçleri tanımlayan "coğrafî kuramın" birleşiminden nüfus hareketleri, ticaret ve üretim süreçlerinden oluşan kentlerin karşılıklı etkileşiminden yararlanır. Bu çerçevede tanımlanan kentler hizmet ettikleri bölgeler içinde merkezi bir rol üstlenmesi ve çevresindeki bölgeyi ekileştirilmesi bakımından coğrafî bir mekânda "merkezi yerleşim", sınırlar ötesine uzanan ticaret ve iletişim alanlarındaki bağımlılıkları nedeniyle "dönüşüm noktaları" olarak değerlendirilir [47]. Merkezi yerleşim sistemi içindeki kentten, uluslararası ticaret ve iletişim alanları sistemi içindeki kente doğru evrim süreci tanımlanır. Bu alanlar; merkezi bir yerleşim olarak yerel ve bölgesel ticarete yoğunlaşma, bir alan girişi noktası olarak coğrafî avantajı aracılığıyla uzun mesafe ticarete söz sahibi olma, bir üretim, imalat ve zanaat merkezi haline yükselme ve en sonunda bir yönetim merkezine dönüşümünden [47] ibarettir. Bu yapıyla Hohenberg ve Lees'in Avrupa kentleşmesi için sunduğu karma model kentlerin kendi gelişim ve etkisini artıran ve diğer kentler ile bağımlı kurmasına olanak sağlayan ticaret ve iletişim alanlarının tarihte gelişiminin bir örneğini temsil ettiğini söylenebilir.

2.1. Merkezi Yerleşim Kuramı

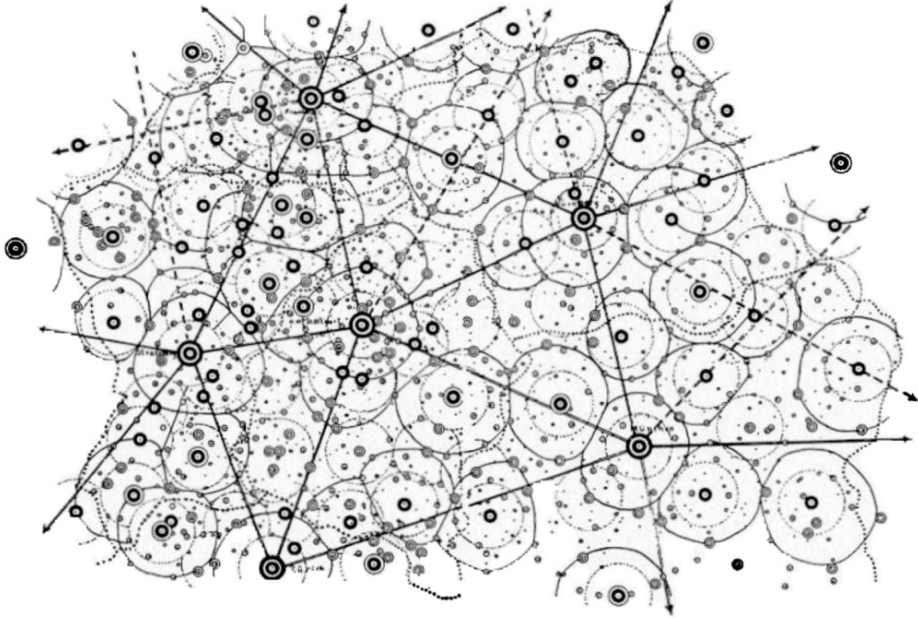
Bobek kentsel yerleşimlerin tarihsel ya da morfogenetik yaklaşımlarla kullanılan; topografik ve coğrafî yerleşimi, tarihsel gelişim gibi yüzeysel karakteristikler yerine değişimler üzerinde odaklanması gerektiğini belirtirken, kentsel yerleşimlerin ticaret trafiği (akımları) alanında, ticaret süreçlerini çeken bir kuvvetin bulunduğu "uygun bir yerde" bilinen bir dönüşüm noktası olarak açıklar [48]. Bobek'in "yalnızca ekonomik, kültürel ve siyasal süreçlerde denetimi elinde tutan yerleşim kent ya da kasaba adını hak ederler" açıklamasında akımlar alanına soyut ancak mekânsal bir yapı kazandırılması Walter Christaller'ın Merkezi Yerleşim Kuramı ile gerçekleştirildiğini [48].

Christaller [49] yerleşim ve konum açısından kentsel yerleşimlerin dağılımı ve gelişimi ile ilgilenecek yaklaşımlara karşın Güney Almanya kentleri üzerinden tanımladığı bir yaklaşım sergilemiştir. Christaller tarafından ilk olarak 1930 yıllarında tanımlanan "Merkezi Yerleşim Kuramı"

daha sonra August Lösch [50] tarafından geli tirilmi tir. Merkezi Yerler Kuramı ta ıma maliyetleri, üretim girdileri ve arazi kullanımı gibi bazı noktalarda ortaya konulan varsayımlardan yola çıkarak co rafi bir bölge içinde kentlerin nüfuslarını, i levini ve kademelenmesini belirleyen ve mekânda kademeli bir kent sistemi tanımlayan bir kuramdır [49].

Kurama göre, ekonomik, idari ya da kültürel vb. faaliyetlerin co rafi mekânda belirli bir alanda toplanması ve beslenilecek nüfusun ekonomik faaliyetler çevresinde yı ılması sonucu merkezi yerle meler ortaya çıkar [49]. Bu yerle meler yakın ili kide oldu u kırsal hinterlandın kontrol ve denetim mekanizmasını elinde tutan, aynı zamanda tarım dı ı kentsel faaliyetlerin yeraldı ı ve toplanma, da ıtma ve pazarlama faaliyetlerinin yı ıldı ı merkezi mevkilerdir. Kurama göre, “merkezilik” [49] kontrol altına alınan nüfusun büyüklü üne ba lı olarak de i en kademeli mekânsal bir yapıda ula ılabilirli in en yüksek oldu u yerleri tarif etmek üzere kullanılır. Dolayısıyla hinterland sınırları dâhilindeki beslenilecek nüfusun mal ve hizmetlerinin yalnız bir yerle meden kar ılanması belirli bir alanda merkezi bir mevkinin niteli ine i arettir. Christaller için “merkezilik” bir yerle meyi merkezi yere dönü türen kentsel i levlerden elde edilirken, Barton için ise “merkezilik” tüccar, tacir, banker gibi giri imcilerin temelde ticaret eylemlerinden ve giri imcilerin ihtiyaç duydu u hizmetlerden ortaya çıkar [48].

Merkezi yerlerde yı ılan kentsel i levlerin bir soyutlamasını yaparak altıgen bir mekânsal yapı ortaya koyan merkezi yerler kuramı, kentsel sistemin dura anlı ı üzerine kuruludur [30]. Christaller’e [49] göre her ehirsal merkez birer pazar yeridir, ancak her merkezi mevkinin etki alanı özde de ildir. Yedi farklı merkezi mevkinin altıgen bir sistemde da ılı ları ile farklı nitelikte mal ve hizmetlerin farklı büyüklükteki hinterlanda sunumu sözkonusudur. Farklı kademelerde yeralan merkezi mevkiler arasında alt kademedeki merkezlerin üst kademedeki merkezlere olan ba ımlılı nı tarif eden “tek taraflı dü ey ili kilerin” [51] kurulması önemlidir. Merkezi yerlerin kademelenmesi ekonomik ve teknolojik de i melere ba lı olarak de i ebilir [52].

ekil 2. Christaller'ın Merkezi Yerler Haritası [53]

Merkezi yerler kuramının ve bu kuramın merkezlerin kırsal çevresine sundu u i levlerine ba lı olarak ortaya koydu u altıgen kafes dokunun, günümüzde nüfusun % 80'den fazlasının kentlerde ya ıyor olması ve modern ileti m araçlarının pekçok yere daha iyi bir eri ilebilirlik sa laması sebebiyle eskimi ve geçerlili ini yitirmi oldu u kentsel sistemler ile ilgilenen teorisyenlerce ifade edilmektedir [52, 54]. Buna göre, uluslararası önemde bile olsa her seviyedeki kentsel i levler her yerde yerle ebildi i için hiyerar ik yapıya (kentsel büyüklüklerin hiyerar ik sıralamasına) ihtiyaç kalmaz. Bu durumda kentsel sistemlerin mekânsal yapısı hiyerar ik organizasyondan kentler a ına do ru evrilmektedir.

2.2. A Kuramı

Merkezi yerler arasında tesis edilen hızlı ve ucuz ileti m ve ula ım sistemlerinin mesafelerin daralması konusundaki keskin etkisi, yerel kentsel sistemlerin bozulmasına ve daha çok kentle mi bölgelerin do masına yolaçar. Kentler arasındaki akı lar giderek daha çok sayıda hiyerar ik olmayan bir yol izleyerek görece küçük merkezler yakın bölge merkezlerine ula madan do rudan büyük merkezlere ba lanabilir olur. Bu uluslararası ve uzun mesafe hareketlerinde gözlenen büyük artı lar, ani etkile imler vasıtasıyla birbirine bütün olarak ba lanmı bir dünyayı, yerler sistemini i aret etmektedir.

1990'lı yıllarda yeni bir mekânsal organizasyon modeli olan “a kuramı” [55-58] kademelenmenin kentler yerine kentlerin i levleri arasında gerçekle ti ini ve i levlerin kademelenmesinin kentlerin kademelenmesi ile aynı simetride olmad ını, kentler arasındaki ili kilerin sadece dikey de il yatay ili kiler ekseninde de olabilece ini ortaya koyar [51]. Çok merkezli kentsel bölgelerin mekânsal organizasyonunda irketler arasındaki a lar ya da ekonomik ba lantılar kentler arasındaki a lara benzetilir. Meijers [51] uzmanla mı kentler arasındaki a ların hiyerar ik olmayan ve yatay nitelikteki ili kiler ve akı lar sistemini olu turdu unu ileri sürer.

Tek bir kentten ziyade kentler kümesine dikkati yönlendiren a kavramı ya da paradigması “etkile im”, “sosyal ba lantılar” ve “kentler a ı” anlamlarında kullanılır [59]. Bir etkile im olarak a kavramı, merkezi yerler veya dü üm noktaları arasındaki “malların, hizmetlerin, bilginin ve ba lantının mübadelesi”ni ifade eder. Bir sosyal ba lantıya i aret eden a kavramında ortak niteliklerde biraraya gelen yerel topluluklar veya ortaklıklar nitelenmektedir. A kavramının kentler a ı anlamında bir kentsel kademelenmede farklı kademedeki merkezler arasında yeralan ili kiler ve akı lar belirtilmektedir [59]. A kavramı aynı zamanda co rafî bir içerikle ba lantılı olarak çok merkezlilik ile e anlamda kullanılırken, dü üm noktaları arasındaki mesafelere bakılmaksızın gerçekle en mekânsal etkile imler, kentsel sistemin aynı büyüklük ve kademesinde yeralan ve bölge içinde aynı i levler ve roller üstlenen dü üm noktaları arasındaki ili kiler, yerel aktörler arasındaki ba lantılar olgusunu ifade eder [59].

Peter J. Taylor [60] dünya kent a ını birbirine kenetlenen üç a biçiminde tanımlar. Bunlar; a a aması (da ıtılan hizmetler ve ili kiler alanında a ın kendisi olan dünya ekonomisi), nodal (kentler) a aması ve alt-nodal (hizmetleri yaratan ve sa layan geli mi hizmetleri üreten irketler) a amadır.

A kuramının hiyerar ik olmayan yapısında kentler arasındaki ili kilerde birbirini “tamamlayıcılık” [51, 61-64] faktörü önemlidir. Zira bu nitelik, farklı büyüklükteki ve kademedeki kentler arasında kar ılıklı, farklı ve birbirine yarar sa layan rollerin da ıtımı sonucunda aynı co rafî alan içerisinde farklıla an kentsel i levlerin birbirini tamamlaması anlamını ta ır [51]. Meijers'a göre tamamlayıcılık farklı ve benzer büyüklükteki kentler arasında iki yönlü; yatay ve dikey ili kilerin kurulması ile ortaya çıkar. Böylece kentsel i levler kentlerin büyüklüklerinin artması ile do ru orantılı olarak artmamakta, yani ileri hizmetler a da bir merkezilik de il ba lanabilirlik niteli i yüksek olan ve aynı zamanda sıra büyüklük da ılımında alt kademedeki kentler tarafından da sunulabilir olmaktadır.

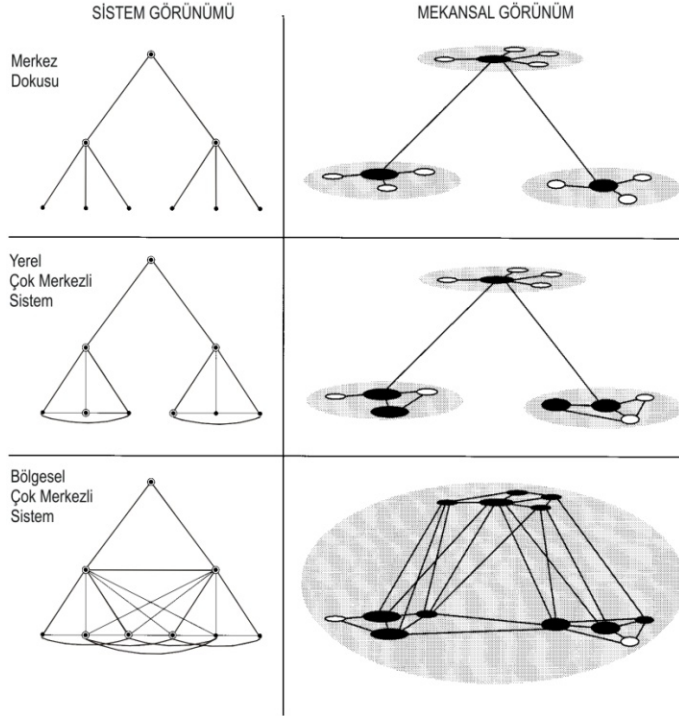
Kentlerarası ili kilerin hiyerar ik olmamasında kentler arasında i birli inin varlı ı yerine rekabetin varlı ından sözedilir. Pumain [54] kentsel a lar (urban networks) terimi altında; ilkin “aynı bölgede bulunmamalarına kar ın benzer çevrelere sahip olan, bilgi i kilerin nitelikleriyle an bir kentler kulübü” anlamının ortaya çıktığını, ikinci olarak “aynı bölgedeki kom u kasaba ve kentlerin ekonomik eylemlerini çekmek amacıyla i birli i geli tirmeye çalı an kentlerin” ima edildi ini belirtir. Dematteis bu a yapısının çok merkezli i levsel bir kentsel bölgede gözlendi ini bildirir [54].

Stanley [35] Orta Do u ve Kuzey Afrika kentlerini a perspektifiyle ele alan ara tırmalarda “ba lanabilirlik” ve “merkezilik” olmak üzere iki önemli kavram üzerinde durur. Bu iki kavram a da yeralan dü üm noktaları arasında kurulan ili kilerin niteliklerini ve bu ili kilerin a daki yapısal konumlarını açıklaması nedeniyle kullanılır. Dü üm noktaları alt a lara ister zayıf ba larla ister kuvvetli ba larla ba lanmı olsun, a a “ba lanabilirlik” dü üm noktaları arasında tesis edilen “kritik dü üm noktaları” ve “kritik yollar” [35] üzerinden sa lanır. Buradaki kritik sıfatı dü üm noktaları arası yolların ani bir etki ile yokolması durumunda, i leyen dola ım devrelerinde kesintiye neden olaca ından ötürü hayati bir vurguya dikkat çeker. Ne var ki sistem olmanın gerektirdi i öznitelik a a ba lanamama durumlarında mal ve hizmet elde edebilmek amacıyla yeni yollar, güzergâhlar, rotalar bulunmasını sa lar. Bir a daki “merkezilik” kavramı ise Friedmann [65] ve Sassen’in [66, 67] C² ifadesi ile kumanda ve kontrol niteliklerini elinde bulunduran birkaç dü üm noktasının di erlerinin önüne geçmesi ve önem kazanması anlamını ta ır.

Çizelge 2. Merkezi yerler ve A kuramı kar ıla tırması [56]

Merkezi yerler kuramı	A kuramı
Merkezilik (centrality)	Ba lanabilirlik (nodality)
Kentsel büyüklü e ba ımlılık	Kentsel büyüklükte tarafsızlık
Birincil ve althizmetlere do ru e ilim	Esneklik ve tamamlayıcılı a do ru e ilim
Homojen mal ve hizmetler	Heterojen mal ve hizmetler
Dikey eri ebilirlik	Yatay eri ebilirlik
Genellikle tek taraflı akı lar	Çift taraflı akı lar
Ula ım maliyetleri	Haberle me maliyetleri
Mekân üzerinden mükemmel yarı ma	Fiyat farklarını görek kusurlu yarı ma

A kuramının ve merkezi yerler kuramının niteliklerinin kar ıla tırılmasını ele alan Batten [56] hiyerar ik sistem(ler)den a sistem(ler)e geçi özelliklerini bir çizelgede özetler (Çizelge 2). Van der Laan [68] ise Merkezi Yerler ve A kuramlarını Hollanda kentleri üzerinden yaptı ı ara tırmada emala tırır (ekil 3). Buna göre ilk a ama merkezi yerler dokusunu, ikinci ve üçüncü a amalar ise a dokusunu sergilemektedir.

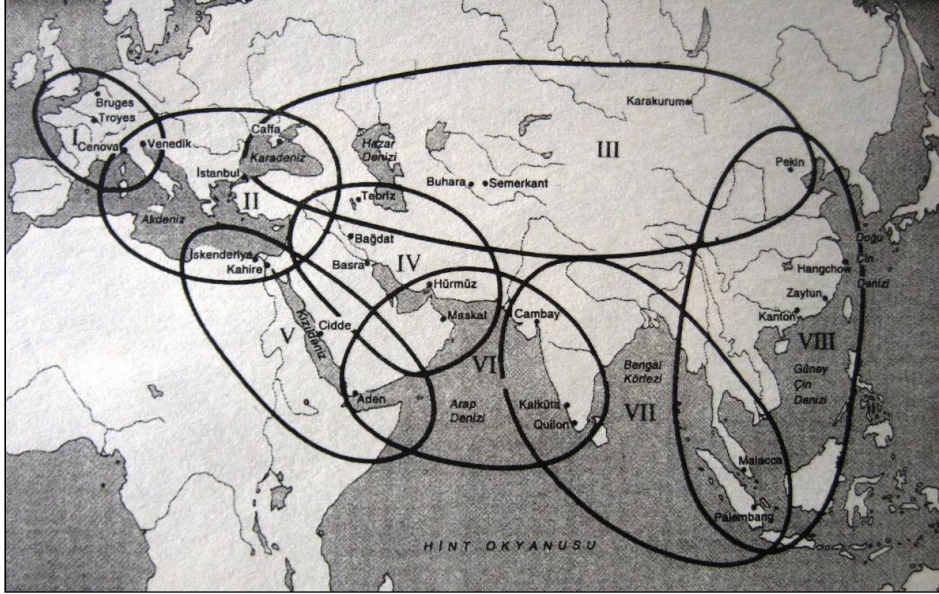

ekil 3. Kentler sistemi a amaları [68]

Davies [34] kentsel a lar kavramının bütünüyle kentsel hiyerar ilerin yer de i tirmesi veya eski kentsel sistem dokusuna kar ı yeni kentsel sistem olarak de il, mevcut kentsel sistemler içerisinde ilâve ili kiler olarak tanımlanırsa daha iyi anla ılabilece ine dikkat çeker. Dolayısıyla kentsel a kavramı yeni bir kavramsalla tırma olmamakla birlikte Davies bu konudaki iddiasını Antik Yunan kent devletleri ya da Ortaça Hamse Kentleri Birli indeki tarihsel kentsel a örnekleri ile destekler. Benzer bir biçimde; 18. yüzyılın son döneminden itibaren Londra küresel kent hüviyetindedir, ngilizlerin 16. yüzyıl ticari plantasyonları, sömürge ülkelerindeki örne in Kanada'nın kürkleri, Hindistan'ın baharatları dört yüzyıldır küresel bir ekonominin parçasıdır [34]. Burada küresel bir a ın parçası olmayı karakterize eden bir nitelik olarak küresel ekonomide kullanılan ürünlerin üretilmesi kar ımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan küçük bir maden kasabasından küresel merkezlere ula an ürünler nedeniyle bu kasabaların sisteme katılımının di er büyük kentsel dü üm noktalarından daha küresel oldu u konusundaki Davies'in tezi [34] son derece dikkate de erdir. Buradan hareketle Davies'in kentsel a lara dâhil olan küresel kente getirdi i tanım [34] kenti maddesel bir ürünün varlı ı, bu ürünün organizasyonu ve paketlenmesi i levleri ile birlikte de erlendirir.

Davies gibi tarihsel kentsel a ların varlık iddiasında olan ba ka bir çalı mada da [69] "akı ların küresel kentsel a ı" ifadesi ile küresel kentsel a ların tarihte de varoldu u savunulur. Ancak Davies ve Short'un ifadesini destekleyecek ve kenti bir akı lar mekânı olarak niteleyen veya geni bir a lar kümesi içerisine yerle tiren kentsel sistem ara tırmaları [70-82] sınırlı sayıdadır. Bunlar arasında Janet Abu-Lughod'un [73] 1250-1350 yılları arasında dünya sistemi olarak adlandırdı ı çalı ması ülkelerden ziyade kentler üzerinde durması nedeniyle bir kentler a ı çalı ması olarak yorumlanır. Abu-Lughod'un kasabalar ya da kentler takımı ve modern dünya

sisteminin atası olarak tanımladı ı sistem, birbirine ba lı sekiz alt sistemden meydana gelir (ekil 4). Burada sistem merkez – yarıçevre – çevre yapısı gibi bir bütün olarak kademelenme göstermezken, tek bir hegemonik gücün varlı ı yerine birarada bulunan çok sayıda merkez güç barındırır [73].

ekil 4. XIII. yüzyılda dünya-sisteminin sekiz evresi [73]

3. SONUÇ

Bu ara tırmada kentsel sistem ve kentsel a olgularını tanımlayabilmek için üç temel kavram üzerinde durulmu tur. Bunlardan ilki kent ile hinterland arasındaki ili kinin belirlenmesidir. Kentler hinterlandları ve çevreleriyle daimi bir ili ki akı ı içinde olan açık sistemlerdir. Aynı zamanda bir pazar alanı olan kentin hinterlandı üzerindeki hâkim gücü kurdu u kar ılıklı de i im ve ticaret a larında yatar. Sanıldı ının aksine kentin ticaret a ları yalnızca kırsal çevresini de il bir grup kenti de bünyesine alır. Bu nedenle kent olu um sürecinde di er ekonomilerden yalıtılarak tek ba ına bir bo lukta varolamaz, ticaret a ları üzerinde ona di er kentlerin e lik etmesiyle bir kentler sistemi ortaya çıkar. Dolayısıyla uzun mesafe ticaretine ba lı olarak kentin (etki alanı) hinterlandı yakın ya da uzak çevre kentlerini de kapsamına alır.

İkinci temel kavram kentsel a lar, kentler sistemidir. Kentler sistemi kentlerden olu an bir elemanlar setinde ve aynı zamanda bu elemanlar arası sosyal, ekonomik, finansal, haberle me vb. etkile imlerden kurulan (ulusal) ekonomik ve sosyal sistemin mekânsal organizasyonunun bir ifadesidir. Kentsel sistemlerde merkezler ve hiyerar i olmak üzere iki temel faktörden bahsedilebilir. Bu nedenle kentler sistemi bütünle mi ve birlikte i leyen kentlerin hiyerar ik sınıflandırılması anlamını içerir. Ancak kentsel a kavramı ile a da herhangi bir dü üm noktasındaki de i imin di er noktaları da etkilemesi nedeniyle birbirine ba mlılık ve a a ba lanabilirlik durumu açıklanır. Kentlerin “kendi yakın çevreleri, kom u bölgesel çevreleri ve di er kentlerle” kar ılıklı etkile iminden olu an ba mlılık ili kilerini tanımlayan a lar, kentlerin içerisine yerle tirildikleri sistemi meydana getirir. Bir kentin kentler sistemi içindeki analizi

yapılacaksa içiçe geçmi ölçekler kümesi ve olası analiz seviyeleri (makro co rafi ölçek, mezo co rafi ölçek ve mikro co rafi ölçek) içerisine kent in yerle tirilmesi gerekmektedir.

Bu ara tırmada kentsel sistem ara tırmalarına getirilen yakla ım ele alınmı tır. Merkezi Yerler Kuramına göre bir yerle mede merkezilik karakteri kentsel i levlerden (ekonomik, idari ya da kültürel hizmetlerden) elde edilir. Aynı zamanda ula ılabilirli in en yüksek oldu u ve kontrol altına alınan nüfusun büyüklü üne ba lı olarak kimi yerler “merkezi”dir. Ancak ticaret trafi ini çeken bir yerde bilerek in a edilen her merkez ile etki alanı arasında tek taraflı dü ey ili kiler sözkonusudur. Dolayısıyla kentler arasında geli en etkile imler ve ili kiler kentsel hiyerar iler yerine kentsel a ların geli imini tetikleme tir.

A kuramı için hiyerar iden daha fazla bir biçimde dü üm noktaları arasındaki ili kide birbirini “tamamlayıcılık” faktörü önemlidir. Kentsel sistemin aynı kademesinde yeralan ve bölge içinde aynı i levler ve roller üstlenen dü üm noktaları arasındaki mesafelere bakılmaksızın farklı ve benzer büyüklükteki kentler arasında iki yönlü hem yatay hem dikey ili kilerin kurulması sayesinde dü üm noktaları arasında tamamlayıcılıktan bahsedilebilir. Bu durumda a kuramında merkezilik yanısıra dü üm noktaları ve yollar sayesinde a a “ba lanabilirlik” önemli bir nitelik olarak ortaya çıkar. A kuramında kent hizmet etti i bölgede merkezi bir rol üstlenmesi ve bölgeyi ekillendirmesi bakımından merkezi bir yer, sınırları ötesine uzanan ticaret ve ileti im a larındaki ba lantıları nedeniyle dü üm noktası olarak i lev görür.

Merkezilik ve ba lanabilirlik kavramları ı ı nda kentsel a lar modern zamanların yarattı ı yeni bir kavram olmayıp gerçekte klâsik Yunan kent devletleri, Sümer kent devletleri ya da Ortaça Hams Kentleri Birli i tarihsel kentsel a örnekleri arasında sayılabilir. Dolayısıyla akı ların küresel kentsel a ı, yalnızca modern zamanlarda de il, geçmi te de varolmu tur. “Tarihsel kentsel a ın küresel kenti” küresel olarak stratejik önem ta ıyan maddesel bir ürünün varlı ına dayanan ve bu ürünün organizasyonel dola ımı ile birlikte kentsel a lara dâhil olan kendir. Sözkonusu bu kent in ve ba landı ı kentsel sistemin a a ıdan – yukarıya ve üstten – alta do ru analizini amaçlayacak olan yeni ara tırmalarda kenti bir akı lar mekânı olarak niteleyen ve geni bir a lar kümesi ve farklı analiz seviyeleri içerisine yerle tiren tarihsel kentsel sistem ara tırmalarına ihtiyaç vardır.

KAYNAKLAR / REFERENCES

- [1] Deleuze, G. ve F. Guattari, “*City/State*”, Zone, 1, 2, 195-199, 1985.
- [2] Braudel, F., “*Civilization and Capitalism 15th-18th Century: The Structures of Everyday Life, The Limits of the Possible*”, 1 cilt, Harper & Row, New York, 1981, 421.
- [3] Jacobs, J., “*The Economy of Cities*”, Random House, New York, 1969, 5.
- [4] Çatalhöyük “Tarım öncesi bir metropolis” olarak odsidyenin yanısıra di er önemdeki malların temininde bölgesel bir ticaret merkezi, üretim merkezi ve bir toplama merkezidir. Bu etkinlikleri gösteren Yeni Obsidyen yerle mesi Çatalhöyük di er yerle melere uzanan yollar ile çevresinde bir a kuran hem en erken kent örne i hem tarımsal faaliyetlerde bulundu u bilinen ilk yerle medir. Bkz. Jacobs, J., “*The Economy of Cities*”, Random House, New York, 1969, 19.
- [5] Jefferson, M., “*Distribution of the World’s City Folks: A Study in Comparative Civilization*”, Geographical Review, 21,3, 446-465.
- [6] Ray Chaudhuri, J., “*An Introduction to Development and Regional Planning: with Special Reference to India*”, Orient Longman, Hyderabad, London, 2001, 64.
- [7] Hinterland ve “umland” kavramlarını “Trade Centers and Trade Routes” adlı kitabında co rafia ara tırmalarına kazandıran Van Cleef hinterland kavramını sürekli ve süreksiz olarak iki kategoride sınıflandırır. Sürekli hinterland “ekonomik ve kültürel aktiviteleri büyük ölçüde birincil merkez içinde odaklanan ve kendi uydu yerle melerine do ru

geni leyen ticaret merkezine biti ik bir konumda” bulunan bir alanı tanımlar. “Süreksiz hinterland” ile bazı bölgelerin birincil merkez ile yakın ekonomik ili kilerde bulunmalarına kar ın, merkez ile belirli bir ilgisi olmayıp arada kalan bölgeler açıklanmaya çalı ılır. Bilhassa limanlar ile ili kilendirilen, limana ba ımlı, liman ile ticari ili kiler kuran bölgeler ya da limandan içerilere do ru ula ılabilen araziler olarak tanımlanan hinterlandın, liman olsun ya da olmasın her türlü yerleşim niteliklerini gösteren, bütün ticaret merkezlerinde varolabilece ini vurgulayan Van Cleef hinterland kavramını “umland” kavramından ayrı tırır. Buna göre “umland” kavramı “alt merkezlerine - banliyölerine do ru uzanan ve onları kapsayan bir ticaret (kent) merkezine biti ik” olarak hemen ardında yeralan ve sahip oldu u “ekonomik ve kültürel etkinlikleri gerçekte birincil merkezin etkinlikleri ile birlikte olan” bir alanı tanımlar. Bkz. Van Cleef, E., *Trade Centers and Trade Routes*, H.L. Hedrick, Columbus, Ohio 1931; *Hinterland and Umland*, *Geographical Review*, 31,2, pp. 308-311, 1941.

Almanca kökenli kelime olan “umland” (çevre) etimolojik olarak hinterlandın manası ile benzer bir biçimde “kentin hizmet sa ladı ı çevresindeki alan” olarak tanımlanır. Smailes, A.E., “*The Analysis and Delimitation of Uban Fields*”, *Geography*, 32, 4, 151-161, 1947. Umland merkezi bir yerin yakın çevresinde her yönden 20 mil veya 30 ila 40 mil mesafede uzanan ve kent ile ekonomik, kültürel ve politik kar ılıklı ili kiler kuran bir kentsel alan parçası olarak açıklanır. Bkz. Allix, A., “*The Geography of Fairs: Illustrated by Old-World Examples*”, *Geographical Review*, 12, 4, 532-569, 1922; Whittlesey, D., “*Kano: A Sudanese Metropolis*”, *Geographical Review*, 27, 2, 177-199, 1937; Van Cleef, E., “*Hinterland and Umland*”, *Geographical Review*, 31, 2, 308-311, 1941; Green, F.H.W., “*Urban Hinterlands in England and Wales: an Analysis of Bus Services*”, *Geographical Journal*, 116, 1/3, 64-81, 1950; Taylor, G., “*Urban Geography*”, Methuen, London, 1951; Dickinson, R.E., “*City and Region*”, Routledge and K. Paul, London, 1964; Singh, U., “*Allahabad; a Study in Urban Geography*”, Banaras Hindu University, Varanasi, 1966.

Kent ile “umland” arasındaki ili kiyi “aynı tutarlı bir bütün üzerinde iki farklı yön” olarak mümkündür. Bkz. Spelt, J., “*Towns and Umlands: A Review Article*”. *Economic Geography*, 34, 4, 362-369, 1958. Bunların dı ında kentin kırsal çevresi üzerindeki etkisi co rafi, ekonomik, demografik, sosyal ve politik pek çok faktörce belirlendi i gibi her bir hizmet için farklı bir “umland” sınırı ortaya çıkar. Sözkonusu faktörlere perakende ve toptan ticaret, gıda (meyve, sebze, süt) temin edilen alanlar, otobüs hizmet bölgeleri, banka ve sigorta hizmet alanları, telefon, radyo ve televizyon yayın alanları örnek olarak gösterilir. Bkz. Khan, Z.T., “*Bilaspur: a Study in Urban Geography*”, Northern Book Centre, 1994, 152, 154-55.

- [8] Ammann, H., “*Vom Lebensraum der Mittelalterlichen Stadt. eine Untersuchung an Schwaebischen Beispielen*”, *Berichte zur Deutschen Landeskunde*, 31, 2, 284-316, 1963.
- [9] Ammann, H., “*Die Wirtschaftliche Stellung der Reichsstadt Nürnberg im Spätmittelalter*”, Selbstverlag des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg, Edelmann, Nürnberg, 1970.
- [10] Irsigler, F., “*Stadt und Umland in der Historischen Forschung: Theorien und Konzepte*”, Bevölkerung, Wirtschaft und Gesellschaft. Stadt-Land-Beziehungen in Deutschland und Frankreich. 14.-19. Jahrhundert, N. Bulst, J. Hooch ve F. Irsigler, edits., Auenthal, Trier, 1983, 13-38.
- [11] Scott, T., B. Scribner, “*Urban Networks*”, Germany: New Social and Economic History, 1450-1630, 1 cilt, B. Scribner, edit., Arnold, London, 1996, 113-143.
- [12] Eiden, H., F. Irsigler, “*Trade, Urban Hinterlands and Market Integration, 1300-1600*”, *Centre for Metropolitan History, The Economic and Social Research Council, 7 Temmuz 1999*, J.A. Galloway, edit., Centre for Metropolitan History, Institute of Historical Research, London, 2000, 43-57.

- [13] Schulze, H.K., "Einführung", Städtisches Um - und Hinterland in vorindustrieller Zeit, H.K. Schulze, edit., Böhlau, Köln, 1985, viii.
- [14] Harvey, D., "Sosyal Adalet ve ehir", ikinci Basım, Metis Yayınları, stanbul, 2006, 218, 211, 225, 227.
- [15] Amin, A., Thrift, N., "Cities: Reimagining the Urban", Polity, Cambridge, 2002.
- [16] Castells, M., "The Rise of the Network Society", 1 cilt, Blackwell Publishers, Malden, Mass., 1996.
- [17] Smith, R.G. (2003) *Actant Cities*. Available from: <http://www.lboro.ac.uk/gawc/rb/rb117.html>, [accessed Temmuz 14, 2003].
- [18] Kostof, S., "The City Assembled: The Elements of Urban Form Through History", Thames and Hudson, London, 1992.
- [19] Knox, P.L., Taylor, P.J., "World Cities In A World-System", Cambridge University Press, Cambridge, New York, 1995.
- [20] Bertalanffy, L.v., "General System Theory Foundations, Development, Applications", geli tirilmi baskı, Braziller, New York, 1976.
- [21] Sistem yakla ımının en önemli etkisi kentsel ve bölgesel planlama alanında problemin analiz edilmesi ve çözüm yollarının tespit edilebilmesi için kapsamlı bir çerçeve sunmasında yatar. Simutis, L.J., "Working Within the System: a Review of Systems Approaches in Urban Studies", American Studies, 14, 1, 109-120, 1973. Planlamada genel sistem teorisinin kullanımı için bkz. Catanese, A. J., Steiss, A. W., "Systemic Planning: Theory and Application", Heath Lexington Books, Lexington, Mass.: D.C., 1970; Chadwick, G. F., "A Systems View of Planning", Pergamon Press, Elmsford, N.Y., 1972; McLaughlin, J. B., "Urban and Regional Planning: A Systems Approach", Praeger, New York, 1969.
- [22] Simutis, L.J., "Working Within the System: A Review of Systems Approaches in Urban Studies", American Studies, 14, 1, 110, 1973.
- [23] Berry, B.J.L., "Cities as Systems Within Systems of Cities", Regional Science, 13, 1, 147-163, 1964.
- [24] Dökmeci, V., "Planlamada Sayısal Yöntemler", .T.Ü. Yayınevi, stanbul, 2005, 14, 15.
- [25] Özveren, Y.E., "The Making and Unmaking of an Ottoman Port-City : Nineteenth-Century Beirut, its Hinterland, and the World-Economy", Doktora Tezi, State University of New York, 63-85, 1990.
- [26] Walters, P.B., "Systems of Cities and Urban Primacy: Problems of Definition and Measurement", Urbanization in the World-Economy, M. Timberlake, edit., Academic Press, New York, 63-85, 1985.
- [27] Bölen, F., "Anadolu'da Yerle me Sisteminin Evrim Analizi ve Ça da Mekan Düzenleme Politikalarına Etkilerinin ncelenmesinde Bir Yöntem Denemesi", Doktora Tezi, stanbul Teknik Üniversitesi, stanbul, 1978, 20.
- [28] Tekeli, .., "Evolution of Spatial Organization in the Ottoman Empire and Turkish Republic", From Madina to Metropolis; Heritage and Change in The Near Eastern City, L.C. Brown, edit., Darwin Press, Princeton, N.J. 1973, 244-273.
- [29] Özcan, K., "Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerle me Sistemi ve Kent Modelleri", Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2005, 4.
- [30] Coffey, W., "Urban Systems Research: Past, Present and Future A Panel Discussion", Canadian Journal of Regional Science, 21, 327-334, 1998.
- [31] Bretagnolle, A., Daudé, E., Pumain, D. (2006) "From Theory to Modelling: Urban Systems as Complex Systems", Cybergeog: European Journal of Geography. Available from: <http://cybergeog.revues.org/2420> [accessed Haziran 18, 2009].
- [32] Bourne, L.S., "Polarities of Structure and Change in Urban Systems: A Canadian Example", GeoJournal, 43, 4, 339-349, 1997.

- [33] Bourne, L.S., “*Whither Urban Systems? A Commentary on Research Needs and the Marketing of Ideas*”, Canadian Journal of Regional Science, 21, 335-339, 1998.
- [34] Davies, W.K.D., “*Urban Systems Research Unfulfilled Promises*”, Canadian Journal of Regional Science, 21, 349-356, 1998.
- [35] Stanley, B., “*Middle East City Networks and the “New Urbanism”*”, Cities, 22, 3, 189-199, 2005.
- [36] Friedmann, J., “*The Prospect of Cities*”, University of Minnesota Press, Minneapolis, 2002.
- [37] Pumain, D., “*Alternative Explanations of Hierarchical Differentiation in Urban Systems Hierarchy in Natural and Social Sciences*”, Springer Netherlands, 2006, 169-222.
- [38] Pumain, D., Bretagnolle, A., Glisse, B. (2006) *Modelling the Future of Cities*, European Conference of Complex Systems, 25-29 September 2006. Available from: <http://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00145925/en/> [accessed A ustos 2, 2010].
- [39] Pumain, D. (2010) *Modelling Emergence Processes in Human and Social Sciences*. Available from: <http://www.science-inter.com/EmergencePumainfr.doc> [accessed A utos 2, 2010].
- [40] Bretagnolle, A. and Pumain, D., (2009) *Simulating Urban Networks Through Multiscalar Space-Time Dynamics (Europe and United States, 17th -20th centuries)*, Available from: <http://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00551485/en/> [accessed A utos 2, 2010].
- [41] Sanders, L., Pumain, D., Mathian, H., et al., “*SIMPOP: a Multi-Agents System for the Study of Urbanism*”, Environment and Planning B, 24, 287-305, 1997.
- [42] Pumain bu ifadeyi örneklemek için 19. yüzyılın ba nda kömür madeninin imalat sanayiinde kullanımını ve Sanayi Devrimi ile geli en sanayi kentlerini gösterir. Bkz. Pumain, D., (2012) *Modelling Emergence Processes in Human and Social Sciences*. Available from: <http://www.science-inter.com/EmergencePumainfr.doc> [accessed A utos 2, 2010].
- [43] Braudel, F., “*Afterthoughts on Material Civilization and Capitalism*”, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1977.
- [44] Fields, G., “*City Systems, Urban History, and Economic Modernity: Urbanization and the Transition from Agrarian to Industrial Society*”, Berkeley Planning Journal, 13, 102-128, 1999.
- [45] De Vries, J., “*European Urbanization, 1500-1800*”, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1984.
- [46] De Vries, J., “*The Economy of Europe in an Age of Crisis, 1600-1750*”, Cambridge University Press, Cambridge, 1982.
- [47] Hohenberg, P.M. and Lees, L.H., “*The Making of Urban Europe, 1000-1994*”, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1995.
- [48] Saey, P., (2008) *The Study of Cities: Historical and Structural Approaches*, GaWC Research Bulletin 276. Available from: <http://www.lboro.ac.uk/gawc/rb/rb117.html> [accessed Kasım 02, 2008].
- [49] Christaller, W., “*Central Places in Southern Germany*”, Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, 1966.
- [50] Lösch, A., “*The Economics of location*”, 1954, New Haven: Yale University Press.
- [51] Meijers, E., “*From Central Place to Network Model: Theory and Evidence of a Paradigm Change*”, Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie, 98, 2, 245-259, 2007.
- [52] Kılınçaslan, .., “*Kentle menin Ekonomik Yönleri*”, TÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, stanbul, 2002.
- [53] Gould, P., “*The Geographer at Work*”, Routledge & K. Paul, London; Boston, 1985.
- [54] Pumain, D., “*Urban Networks Versus Urban Hierarchies?*” Environment and Planning A, 24, 1377-80, 1992.

- [55] Camagni, R.P., "From City Hierarchy to City Network: Reflections About an Emerging Paradigm" Structure and Change in the Space Economy: Festschrift in honor of Martin J. Beckmann, T.R. Lakshmanan, P. Nijkamp, and M.J. Beckmann, edits. Springer-Verlag, Berlin; New York, 1993, 66–87.
- [56] Batten, D.F., "Network Cities: Creative Urban Agglomerations for the 21st Century", *Urban Studies*, 32, 2, 313-327, 1995.
- [57] Capello, R., "The City Network Paradigm: Measuring Urban Network Externalities" *Urban Studies*, 37, 11, 1925-1945, 2000.
- [58] van der Knaap, G.A., "Stedelijke Bewegingsruimte: Over Veranderingen in Stad en Land", Den Haag: Sdu Uitgevers, 2002.
- [59] Pompili, T. (2006) Networks Within Cities and Among Cities: A Paradigm for Urban Development and Governance, ERSA conference papers, ersa06p923, European Regional Science Association. Available from: <http://www.sre.wu-wien.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa06/papers/923.pdf> [accessed Temmuz 18, 2008].
- [60] Taylor, P.J., "Articles - Specification of the World City Network", *Geographical Analysis*, 33, 2, 181, 2001.
- [61] Meijers, E., "Polycentric Urban Regions and The Quest for Synergy: Is a Network of Cities More Than the Sum of the Parts? *Urban Studies*, 42, 4, pp. 765-781, 2005.
- [62] Meijers, E.J., "Synergy in Polycentric Urban Regions: Complementarity, Organising Capacity and Critical Mass", IOS Press, Amsterdam, 2007.
- [63] Hague, C., Kirk, K. "Polycentricity Scoping Study", Office of the Deputy Prime Minister, London, 2003.
- [64] Ullman, E.L. "The Role of Transportation and the Bases for Interaction", International Symposium on Man's Role in Changing the Face of the Earth, University of Chicago Press, Chicago, 1956.
- [65] Friedmann, J., "The World City Hypothesis", *Development and Change*, 17,1, pp. 69-83, 1986.
- [66] Sassen, S., "The Global City: New York, London, Tokyo", Princeton University Press, Princeton, N.J., 1991.
- [67] Sassen, S., "On Concentration and Centrality in the Global City", *World Cities in a World-System*, P.L. Knox and P.J. Taylor, edits, Cambridge University Press, Cambridge; New York, 63-76, 1995.
- [68] van der Laan, L., "Changing Urban Systems: An Empirical Analysis at Two Spatial Levels", *Regional Studies*, 32, 3, 235-247, 1998.
- [69] Short, J.R., "Global Metropolitan", Routledge, London, 2004.
- [70] Lapidus, I.M., "Muslim Cities in the Later Middle Ages", Harvard University Press, Cambridge, 1967.
- [71] Pred, A., "Urban Growth and the Circulation of Information: the United States System of Cities, 1790-1840", Harvard University Press, Cambridge, 1973.
- [72] Conzen, M.P., "The Maturing Urban System in the United States, 1840-1910", *Geographic Perspectives on America's past : Readings on the Historical Geography of the United States*, D. Ward, edit., Oxford University Press, New York, 1979, 253-74.
- [73] Abu-Lughod, J.L., "Before European Hegemony: the World System A.D. 1250-1350", Oxford University Press, New York, 1989.
- [74] Abu-Lughod, J.L., "Changing Cities: Urban Sociology", Harper Collins, New York, NY, 1991.
- [75] Abu-Lughod, J.L., "Cairo: too Many People, not Enough Land, too Few Resources", *World Cities Beyond the West : Globalization, Development, and Inequality*, J. Gugler, edit., Cambridge University Press, Cambridge; New York, 2004.

- [76] Algaze, G., "*The Uruk World System : the Dynamics of Expansion of Early Mesopotamian Civilization*", University of Chicago Press, Chicago, 1993.
- [77] El-Babour, M.M., "*Systems of Cities: An Alternative Approach to Medieval Middle Eastern Urbanism*", The Association of American Geographers, Louisville, Kentucky, 1980.
- [78] El-Babour, M.M., "*Urban Networks in Eastern Abbasid Lands: an Historical Geography of Settlement in Mesopotamia and Persia, 9th and 10th-century a.d*". University of Arizona, Arizona; Tucson, 1981.
- [79] Lepetit, B., "*The Pre-Industrial Urban System France, 1740–1840*", Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1994.
- [80] Raymond, A., "*Urban Networks and Popular Movements: in Cairo and Aleppo*", Arab Cities in the Ottoman Period: Cairo, Syria, and the Maghreb, Ashgate/Variorum: Aldershot, Hampshire, Great Britain; Burlington, Vt., 2002.
- [81] Verbruggen, R., "*The World City Network in Europe Between 1250 and 1640: from Christaller to Braudel*", First International Conference of Young Urban Researchers (FICYUrb), Lisbon, 2007.
- [82] Verbruggen, R., "*Globalisation and City Networks in the Late Medieval and Early Modern Europe*", Urban History Group Annual Conference "Urban Boundaries and Margins" Center for Urban History and University of Leicester, edits. University of Nottingham, 2008.